

Narrativismin ansioista

Kirjoituksessaan ”Historiantutkimuksen tieteellisyydestä” Ahto Apajalahti ja Henri Hannula puolustavat historiantutkimuksen tieteellistä luonnetta.¹ Artikkelin perusideasta voi monelta osin olla samaa mieltä. Se on myös erittäin tervetullut historioteoreettinen keskustelunavaus. Suuri osa tekstistä keskittyy kuitenkin niin sanotun narrativismin kritisoi-miseen tavalla, jota voi pitää yksipuolisena. Vaikka narrativismilla on kiistatta ollut kielteisiäkin vaikutuksia, sillä on ollut myös merkittäviä ansioita. Jouni-Matti Kuukkanen ja Anna Sivula kiinnittivät erinomaisissa kommenttipuheenvuoroissaan huomiota osittain samaan aiheeseen.² Sivulan peräänkuuluttamassa hengessä pohdin aihetta seuraavassa laajemmin historiantutkijana, en niinkään historiaa koskevan teoreettisen ajattelun asiantuntijana.

Historian tieteenalan näkökulmasta narratiivistien huomattavana onnistumisena voidaan yksinkertaisesti pitää sitä, että he onnistuivat puhumaan historiantutkijoille näitä kiinnostavista tieteenfilosofisista kysymyksistä. Tämä ei ole tieteen teoreetikoille vähäinen saavutus. Päinvastoin on tavallista, että tieteenfilosofia ja itse tiede (tieteenalasta riippumatta) elävät rinnakkaisia ja enimmäkseen toisistaan riippumattomia elämiä. Ennen narrativismia tilanne oli varsinkin anglo-amerikkalaisessa akateemisessa maailmassa historian osalta pitkälti tällainen. Historian tieteen-teoreettinen keskustelu keskittyi kysymyksiin yksittäisten historiallisten faktojen totuusarvosta sekä yleisten historian kulkua säätelevien lakien olemassaolon mahdollisuudesta. Kuten Kuukkanen toteaa, keskustelu oli luonteeltaan atomistista ja vailla kosketuspintaa siihen, mitä historiantutkijat käytännössä tekivät.³

Suhteessa tähän niin sanottuun analyttiseen historianfilosofiaan narrativismi merkitsi hedelmällistä murrosta. Käännöksi nopea ja se oli pääosin seurausta Hayden Whiten vuonna 1973 ilmestyneestä teoksesta *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*.⁴ Whiten jälkeisen historianfilosofian avainkysymykseksi nousi se, miten tutkijat siirtyvät suhteellisen ongelmattomasti verifioitavissa olevista tosiasioista historiantutkimukselle tavalliseen synteisiin muotoon, narratiiviin. Narrativistit pureutuivat näin kysymykseen, jonka useimmat historiantutkimusta käytännössä harjoittavat tunnustivat ja luullakseni tunnustavat edelleen, riippumatta siitä, esitetäänkö historiantutkimuksen tulokset monografiana, artikkelina vai jossain muussa muodossa. Pelkät faktat eivät ole historian tutkimuksen lopputuote – lopputuote on aina synteesi. Kuten Apajalahti ja Hannula toteavat, synteettinen hyppy ei ole historian tieteenalan eksklusiivinen ominaispiirre. Narrativistit ovat kuitenkin pureutuneet nimenomaan moniin historian tieteenalalle tyypillisiin synteisiin ongelmiin. Nähdäkseni heidän ajattelunsa ei ole historiantutkimuksen teoreettisen ymmärtämisen kannalta ainakaan vähemmän relevanttia kuin muihin tieteenaloihin liittyvä, usein luonteeltaan erityyppisiä synteessin ongelmia käsittelevä teoretisointi.

Vaikka Hayden Whiten *Metahistory* oli ansioikas historioteoreettinen avaus, Whiten ajattelua voi hyvin perustein samalla pitää ongelmallisena postmodernina relativismina. Narrativismin kehitys ei kuitenkaan pysähtynyt Whiten relativismiin. Frank Ankersmit pitäytyi melko lähellä Whiten ajatuksia varhaisemmassa tuotannossaan,⁵ mutta hänen myöhemmät teoksensa hylkäsivät

1. Ahto Apajalahti & Henri Hannula, Historiantutkimuksen tieteellisyydestä. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (2020), 84–98.
2. Jouni-Matti Kuukkanen, Kohti historiantutkimuksen ja historiankirjoituksen tieteenfilosofiaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (2020), 99–102; Anna Sivula, Historiantutkimuksen tieteellisyyttä koskevan keskustelun konteksti on keskustelevalta historiankirjoitus. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (2020), 94–98.
3. Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan 2015, 14–15.
4. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins University Press, 1973. Hayden Whitea edeltäneistä merkittävistä avauksista narrativismin suuntaan, ks. Kuukkanen 2015, 16–21.
5. Frank R. Ankersmit, *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*. Martinus Nijhoff Publishers 1983; Frank R. Ankersmit, *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*. University of California Press 1994. Ankersmitin ajattelun kehityksestä yleensä, ks. Kuukkanen 2015, 24–29.

Whiten ylimieliseltä tuntuvan näkökulman, jossa historia-alan tiedeyhteisön arkiajattelu sivuutettiin täysin. Erityisesti kirjoissaan *Historical Representation* ja *Meaning, Truth and Reference in Historical Representation* Ankersmit pyrki sovittamaan yhteen kaksi ristiriitaista totuutta.⁶ Yhtäältä historiantutkijat luovat tutkimuskohteestaan synteettisen esityksen, jota Ankersmit kutsuu representaatioksi. Tämä synteesi ei seuraa faktoista minkään selkeiden käännessääntöjen tuloksena eikä se ole todennettavissa millään yksiselitteisellä metodilla. Toisaalta historiantutkimus kuitenkin tuottaa menneisyyttä koskevaa tietoa ja edistyy tieteenalana. Ankersmitin myöhemmän narrativismin lähtökohta ei siis ole ollut relativistinen. Päinvastoin: Ankersmit on hyväksynyt sekä Whiten idean synteessin ja faktojen välisestä tietoteoreettisesta kuulusta että akateemisen historiankirjoituksen normaalin lähtöoletuksen historiallisen tiedon tieteellisestä pätevyydestä. Kun ottaa huomioon tämän Ankersmitin jo 2000-luvun alussa selvästi esittämän näkökulman, on vaikea yhtyä Hannulan ja Apajalahden analyysiin, jonka mukaan ”historiateoreettinen keskustelu tuntuu edelleen pysyvän tiukasti sellaisen vastakkainasettelun alueella, jossa toisessa päässä ovat ’rankelaiset’ historioitsijat – naiivit realistit tai empiristit – ja toisessa postmoderni tietoteoreettinen skeptisismi.”⁷

Ankersmit on myös hahmotellut näkökulmaa, josta historiallisten synteisien – hänen käsitteillään siis representaatioiden – onnistuneisuutta voisi arvioida. Ankersmit pitää representaation laadun arvioinnin tärkeimpinä mittareina kattavuutta ja koherenssia. Lisäksi Ankersmit esittää kiinnostavan ajatuksen, jonka mukaan representaation arvioimisen kannalta on oleellista verrata sitä toisiin representaatioihin – siis toisiin synteeseihin. Yhtenä historian tieteellisyyden ongelmana on joskus pidetty sitä, ettei historiantutkimus sulje pois selityksiä vaan tuottaa niitä aina

vain lisää. Mitä merkittävämpi tutkimusaihe, sitä enemmän se vetää puoleensa tutkijoita ja sitä useampia erilaisia esityksiä aiheesta laaditaan. Ankersmitin mukaan tämä ei ole ongelma, vaan tärkeä osa historiantutkimuksen edistymisen logiikkaa. Synteesiä voi arvioida vain suhteessa toiseen synteesiin, ja yksittäinen synteesi on näin ollen tieteelliseltä arvoltaan aina heikko. Ankersmitin ajattelua ei tarvitse hyväksyä, mutta siihen tutustumalla huomaa, että narrativismin tradition piirissä historiallisten synteisien todellisuuden ongelmaan on suhtauduttu myös huomattavan vakavasti.

Ankersmitin representaation käsite puolestaan tuntuu hyödylliseltä pohdittaessa akateemisen historiantutkimuksen ja sen yhteiskunnallisen tehtävän suhdetta. Näin siitä huolimatta, että juuri representaation ideaa on kritisoitu erityisen hyvin perustein. Kuten Jouni-Matti Kuukkanen on todennut, representaatio vaatii jonkun, joka esitetään: muotokuva on mallinsa representaatio. Historiankirjoituksessa sitä, mitä esitetään, ei kuitenkaan ole olemassa *ennen esitystä*, vaan vasta esitys antaa menneisyydelle muodon.⁸ Kuukkanen on argumentoinut vakuuttavasti, että parempi käsite kuvaamaan historian tutkimuksen tuotetta olisikin presentaatio (*presentation*) – yksinkertaisesti esitys, ei uudelleenesitys.

Representaatio-käsite – joka tarkoittaa paitsi (uudelleen)esitystä myös edustusta – avaa kuitenkin yhden ajattelun väylän, jolle loogisesti vahvempi presentaatio ei suoraan johda. Ajatus historian edustuksellisuudesta tuntuu luonnehtivan osuvasti tehtävää, joka historialla on laajemmassa inhimillisessä todellisuudessa akateemisen historiaprofession ulkopuolella.⁹ Hyvin yleisellä tasolla ajateltuna historiantutkimuksen yksi ja kenties tärkein laajempi tarkoitus lienee mahdollistaa ajallinen orientoituminen todellisuuteen. Muodostamme historiantutkimuksen tuotosten avulla suhteen menneeseen, ja tässä

6. Frank R. Ankersmit, *Historical Representation*. Stanford University Press 2002; Frank R. Ankersmit, *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press 2012.

7. Apajalahti ja Hannula 2020, 86.

8. Kuukkanen 2015, 53–60. Ankersmitillä on oma aspektin käsitteen varaan rakentuva puolustuksensa tälle kritiikille. Vaikka tämä puolustus ei olekaan aivan vailla ansioita, olen Kuukkasen kanssa samaa mieltä siitä, että se johtaa tarpeettomaan käsitteelliseen monimutkaisuuteen. Ks. Kuukkanen 2015, 59–60.

9. Kritisoidessaan representaation ideaa Kuukkanen on todennut, että teksti on niin erilainen asia kuin menneisyys, että se ei voi edustaa sitä minkään absoluuttisen logiikan mukaan, ks. Kuukkanen 2015, 60. Jos asiaa tarkastellaan niiden tehtävien näkökulmasta, joita historiankirjoituksella on ihmisyyhteisöissä, ”menneisyyden edustaminen” ei kuitenkaan vaikuta ainakaan täysin virheelliseltä historiankirjoituksen tarkoituksen luonnehdinnalta.

mielessä historiankirjoitus edustaa meille menneisyyttä nykyisyydessä. Menneisyyttä edustavat toki muutkin asiat, kuten monumentit, tarinat ja muistot, mutta akateemista historiankirjoitusta voi kuvata menneisyyden tieteelliseksi edustukseksi todellisuudessamme. Siinä missä huomio faktojen ja narratiivin välisestä kuilusta osuu historiantutkijoiden kokemukseen omasta työstään, historiantutkimuksen tuotosten määrittelemisen representaatioiksi tuntuu tavoittavan jotain kiinnostavaa näiden tuotosten suhteesta historia-profession ulkopuoliseen laajempaan inhimilliseen todellisuuteen. Jos tieteenalaa koskevan teoretisoinnin on tarkoitus auttaa tieteenalan itseymmärryksen kehitystä – ei vain määritellä ja analysoida sitä ikään kuin ulkopuolelta, toisen tieteenalan lähtökohdista käsin – molemmat seikat tuntuisivat puhuvan sen puolesta, että narrativistien näkökulma historiantutkimukseen on ollut suhteellisen hedelmällinen.

On erittäin mahdollista, että yhteiskuntatieteitä koskevalla tieteenfilosofialla on annettavaa historialliselle ajattelulle, kuten Apajalahti ja Hannula esittävät. He osuvat naulan kantaan huomauttaessaan, että tämä tie jäi narrativisteilta (Ankersmit mukaan lukien) kulkematta. Samalla on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että historia ja yhteiskuntatieteet eroavat selvästi toisistaan ainakin historiallisilta teoreettisilta lähtökohdiltaan. Oleellinen ero ei nähdäkseen liity niinkään ajallisuuteen kuin käsityksiin yleisten lainalaisuuksien merkityksestä tieteessä. Yhteiskuntatieteet ovat valistuksesta syntynyt projekti, jonka teoreettisen mallin tarjosivat silloiset luonnontieteet. Yhteiskuntatieteiden alkuperäinen ajatus oli, että ihmisyyshyönteiden toimintaa säätelevät lainalaisuudet voitaisiin selvittää samaan tapaan kuin niin sanotut luonnolait. Tätä tietoa voitaisiin sitten käyttää hyväksi ihanteellisen ihmisyyshyönteiden rakentamiseksi. Yhteiskuntatieteiden päämääränä on siis historiallisesti ollut muodostaa teorioita ja löytää yleisiä lainalaisuuksia. Vaikka tämän päivän yhteiskuntatieteet ovat tietoteoreettisesti etäännyneet kauas comtelaisesta positivismista, sama pohjavire tuntuu edelleen yhteiskuntatieteiden käytännöissä. Historioitsija saattaa tutustua ilmiöön esimerkiksi sivuaineen

proseminaarissa tai osallistuessaan yhteiskuntatieteellisen opinnäytetyön ohjaamiseen. Mikä on tämä teoreettinen viitekehys, joka työhön pitää välttämättä sisällyttää?

Historian tieteenalan lähtökohdat taas ovat 1800-luvun historismissa. Historismi yhdistetään usein lähdepositivismiin, mutta varsinaisesti käsite viittaa ajatukseen siitä, että inhimillisen todellisuuden ilmiöt ovat historiallisesti määräytyneitä. Nykyinen maailma on ainutlaatuisen historiallisen prosessin tulos ja tätä prosessia historiantutkimus pyrkii ymmärtämään ja esittämään. Historiantutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ovat siis jossain mielessä täysin vastakohtaiset yhteiskuntatieteiden kanssa. Siinä missä yhteiskuntatieteet ovat tavoitelleet yleisiä lainalaisuuksia, historia on tarkastellut ainutlaatuista tapahtumakulkua. Yksittäisiä tutkimuksia verrattaessa kontrasti ei tietenkään aina ole selvä, mutta laajemmassa katsannossa tieteenalojen välinen näkökulmien ero vaikuttaa yhä todelliselta. Kuten myös Kuukkanen korostaa kommenttipuheenvuorossaan, historialla on oma yhteiskuntatieteistä erillinen tieteenalaluonteensa.¹⁰ Tämän luonteen käsittelyssä narrativismin panos vaikuttaa edelleen huomionarvoiselta.

Apajalahti ja Hannula tuntuvat olettaavan, että narrativismi on vaikuttanut voimakkaasti suomalaisen historian tutkimukseen ja jopa, Reetta Eirasta siteeraten, jättänyt historiantutkijat ”tietoteoreettisen epävarmuuden” tilaan.¹¹ Jos näin on, heidän kirjoituksensa kriittinen näkökulma on hyvin perusteltu. Voi kuitenkin kysyä, onko narrativismilla todella ollut näin suuri vaikutus suomalaisen historiantutkimukseen ja yliopisto-opetukseen. Opiskellessani 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa Helsingissä tutustuin narrativismiin muistaakseni ainejärjestölehdessä julkaistujen Hayden Whitea koskevien juttujen kautta. Opinto-ohjelmassa White oli valinnaisena tenttikirjana, mutta mitään erityistä painoarvoa hän ei opetuksessa saanut. Ankersmitiin en muista törmänneeni lainkaan. Vaikka narrativismi on kenties vaikuttanut voimakkaammin muissa yliopistoissa ja muilla laitoksilla, on vaikea nähdä sen nousseen missään erityisen hallitsevaksi. Suhteessa moniin muihin humanistisiin aloihin,

10. Kuukkanen 2020, 99.

11. Apajalahti & Hannula 2020, 86; Reetta Eiranen, Kurotus narrativismin jälkeiseen aikaan. *Niin & näin* 2/2017, 143.

joilla väljästi määritellyn postmodernin teorian vaikutus on ollut 1970-luvulta alkaen läpituken-
vaa, historian tutkimusta ja opetusta on viime
vuosikymmeninä leimannut lähinnä teoreettinen
varovaisuus. Näkisin, että mahdollinen tietoteo-
reettinen epävarmuus historian opiskelijoiden
keskuudessa on pikemminkin seurausta historian
tieteenfilosofian – ja myös historiografian – yli-
päättään melko suppeasta käsittelystä opinnoissa
kuin juuri narrativismin hallitsevasta asemasta.

Anna Sivula painottaa omassa kommenttipu-
heenvuorossaan, miten historiantutkijoiden tie-
teellinen itseymmärrys rakentuu historiografian
tuntemuksen kautta.¹² Jo tästä näkökulmasta nar-
rativismin klassikot ansaitsevat paikkansa tule-
vien historiantutkijoiden koulutuksessa. Nar-
rativismin valtakausi historian tieteenfilosofian

kentällä on ohi, mutta suuntauksen merkitys
historiantutkimusta koskevan teoreettisen ajat-
telun kehityksessä on ollut huomattava. Varsin-
kin Ankersmitin ajattelu sisältää ideoita, joita ei
kaikilta osin ole nähdäkseni seurattu loppuun
asti. Myös tämän hetken kenties kiinnostavin his-
toriateoreettinen avaus – Jouni-Matti Kuukkasen
post-narrativismi – näyttäätyy enemmän narra-
tivismista kehittyneeltä kuin sille vastakkaisena
ajattelumallina.¹³

Toivon, ettei historia-alan akateemisen yhteis-
ön tarvitse nyt tai tulevaisuudessakaan pelätä
vaikeiden ja ristiriitaistenkin teoreettisten ajatus-
ten esittelemistä opiskelijoille. Osin propagan-
distinenkin taistelu tieteellisen tiedon puolesta
käydään toivottavasti muilla areenoilla kuin aka-
teemisen yhteisön sisällä.

Jaakko Tahkokallio,
yleisen historian dosentti
Helsingin yliopisto

12. Sivula 2020, 94–95.

13. Ks. Kuukkanen 2015, 6.